

öldüğü bilinmektedir. Mezarı Emîr Sultan Camii haziresindedir.

Said mahlasıyla şiirleri ve bazı manzum risâleleri bulunan (*Sicill-i Osmânî*, III, 42) Mehmed Said asıl şöhretini *Târîh-i Gülşen-i Maârif* adını verdiği umumi tarihiyle yapmıştır. Daha ziyade *Gülşen-i Maârif* olarak bilinen eserinin sonunda müellif eski tarihlerin haşviyyatla dolu olduğunu, bu yüzden olayların anlaşılmasında güçlük çekildiğini, tarih kitaplarının açık ve külfetsiz, kolay anlaşılır bir dille kaleme alınmasının gerektiğini ifade ederek bunu gerçekleştirmek ve okuyanların hayır duasına mazhar olabilmek için eserini yazdığını belirtir. On yıllık bir çalışma sonucunda 1249 Zilhicesinde (Nisan 1834) tamamlanan ve II. Mahmud'a takdim edilen *Gülşen-i Maârif* çok beğenilmiş, basılması için çıkan ferman üzerine Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin de desteğiyle 1252 (1836) yılında iki büyük cilt halinde yayımlanmıştır.

Geleneksel İslâm tarih yazıcılığına uygun olarak kâinatın yaratılışıyla başlayan eserde kısaca peygamberler tarihi, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'in ortaya çıkışı, İslâm devletleri bahisleri yer alır. I. cildin ilk yarısını oluşturan bu bölümden sonra Osmanlı Devleti tarihine geçilir ve her padişah dönemi ana başlıklar halinde ele alınarak dönemin fetihleri ve diğer önemli olaylar ara başlıklar altında kaydedilir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinden (1656) itibaren olayların biraz daha geniş olarak anlatıldığı eserin bundan sonraki şekli vak'anüvis tarihlerine benzemektedir. Eser I. Abdülhamid devrinin başlarına kadar gelir ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona erer.

Olayları ana hatlarıyla ele alan müellif faydalandığı kaynakların adını da vermiştir. Bunlardan biri *Behcetü't-tevârîh*'tir. Veysî Efendi tarafından Arapça'dan Türkçe'ye *İşrâku't-tevârîh* adıyla çevrildiğini belirttiği bu eseri kısmen sadeleştirip haşviyyatını atarak kullandığını söyler. Ancak bu Veysî'nin kim olduğu anlaşılamamaktadır. XVII. yüzyılda yaşamış ünlü şair ve edip Veysî'nin bu adı taşıyan bir tercümesi olduğu bilinmemektedir. XV. yüzyılda yaşayan Şükrullah'ın meşhur tarihi *Behcetü't-tevârîh* ise Farsça olarak kaleme alınmıştır. Aynı şekilde Ferâizizâde'nin kullandığı ve Kâtib Çelebi'ye izâfe ettiği *Câmiu't-tevârîh*'in müellifi de XVI. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Zaîm'dir. *Gülşen-i Maârif*'in Osmanlı öncesi bölümünü bu kaynaklardan özetleyen Ferâizizâde'nin

eserinin asıl kısmını oluşturan Osmanlı tarihini yazarken faydalandığı kaynaklar ise Hoca Sâdeddin Efendi, Naimâ, Râşid Mehmed Efendi, Süleyman İzzî, Subhî Mehmed ve Vâsîf Ahmed Efendi tarihleridir.

Gülşen-i Maârif ihtiva ettiği bilgiler yönünden orijinal bir eser değildir. Bu yüzden kaynak olarak pek fazla kullanılmamıştır. Eserin en önemli özelliği, döneminin çeşitli aydın kesimlerine hitap edecek nitelikte, popüler bir tarihçilik anlayışıyla ve sade bir dille kaleme alınmış derli toplu umumi bir tarih olmasıdır.

BİLİYOGRAFYA :

Ferâizizâde Mehmed Said, *Târîh-i Gülşen-i Maârif*, İstanbul 1252, I-II; *Sicill-i Osmânî*, III, 42; *Osmanlı Müellifleri*, III, 117-118; Babinger (Üçok), s. 382-383; TA, XVI, 246; TDEA, VI, 217.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

el-FERÂİZÜ's-SİRÂCİYYE

(القرائن السراجية)

Hanefî fakihî Muhammed
b. Muhammed es-Secâvendî'nin
(ö. 596/1200)

İslâm miras hukukuna dair eseri.

el-Muhtâşar ve *el-Ferâ'izü's-Secâvendîyye* adlarıyla da anılan eser ferâiz ilminde en çok başvurulan kaynaklardan biridir. Üzerinde yapılan birçok şerh ve hâşiye ile birlikte miras hukuku alanının geniş bir literatürün meydana gelmesine vesile olmuştur. Müellif Hanefî mezhebini esas almakla beraber Kur'an'da açık bir şekilde ortaya konan miras hukukunun nisbeten az rastlanan ihtilâflı meselelerinde diğer İslâm hukuk ekollerinin görüşlerine de yer verdiği için eser genel bir kabul görmüştür.

Miras hukukunu öğrenmeyi teşvik eden, "Ferâizi öğrenin ve insanlara öğretin, çünkü ferâiz ilmin yarısıdır" meâlindeki hadisle (farklı lafızları için bk. İbn Mâce, "Ferâ'iz", I; Dârimî, "Muḥaddime", 24) başlayan eserde, mirasın paylaşılmasından önce terikeden yapılacak harcama kalemleri sayıldıktan sonra hisse sahipleri ve bunların öncelik sırası zikredilir; miras hakkına engel olan hususlar belirtilerek *ashâbü'l-ferâiz** ve *asabe**nin payları açıklanır. Bunun ardından başka vârislerin bulunması sebebiyle mirastan mahrum kalınması durumu (hacb) incelenir. Daha sonra başta *avl** olmak üzere payların hesaplanmasıyla ilgili bazı matematik problemlerine temas edilir, mirasçılardan bir kısmının uzlaşarak terikeden çıkarılması

(tehâruc) ve red konuları ele alınır. Son olarak da hünsâ, cenin, mefkûd, mürted ve esirin miras hukukundaki durumları belirtilerek hangisinin önce öldüğü bilinemeyen akrabaların paylarının taksimi konusuna yer verilir.

Türkiye kütüphanelerinde yüzlerce yazma nüshası bulunan *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*, çeşitli şerh ve hâşiyeleriyle beraber Balıkesir ve İstanbul'da aynı tarihte (1272/1855) olmak üzere çeşitli yerlerde birçok defa basılmıştır.

Şerhleri. Eser üzerinde birçok şerh ve hâşiye yapılmış olup başlıcaları şunlardır: 1. Hasan b. Ahmed b. Emînüddeve el-Halebî (ö. 658/1260), *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Secâvendî* (*Şerhu Ferâ'izi Mirşad*) (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2527-2528; Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 257; Hafid Efendi, nr. 116; Giresun Yazmaları, nr. 43; Süleymaniye, nr. 688; Şehid Ali Paşa, nr. 1109). 2. Mahmûd b. Ebû Bekir el-Kelâbâzî, *Ḍav'ü's-Sirâc*. Mezhepler arası karşılaştırmalı ve delilli bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1096-1097; Lâleli, nr. 1313; Fâtih nr. 2514/2, 2536/1). Bu şerh aynı müellif tarafından *el-Minhâcü'l-munteḥab min Ḍav'i's-Sirâc* adıyla ihtisar edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 945; Cârullah Efendi, nr. 1115). 3. Seyyid Şerîf el-Cür-cânî, *Şerhu's-Sirâciyye* (*Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye, el-Ferâ'izü's-şerfiyye*). Eserin en önemli şerhlerinden olup medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Türkiye'de çeşitli yazma nüshaları bulunan şerh birçok defa basılmıştır. Ayrıca muhtelif hâşiyeleri yapılmış, Muhammed Kâsım b. Muhammed Dâim Berdvânî tarafından 1775-1776 yıllarında Farsça'ya tercüme edilmiş ve Baillie *The Moohum-mudan Law of Inheritance* adlı eserinde bu şerhi kısmen İngilizce'ye çevirmiştir (Calcutta 1832) (Brockelmann, GAL, I, 470-471; Suppl., I, 650-651). 4. Burhâneddin Haydar b. Muhammed el-Halebî el-Herevî, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Yeniceami, nr. 301; Kılıç Ali Paşa, nr. 503; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 1225). 5. Molla Fenârî, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Eserin en güzel şerhlerden biri olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok nüshası bulunmaktadır (meselâ bk. Fâtih, nr. 2524; Giresun Yazmaları, nr. 117; Yazma Bağışlar, nr. 318; Lâleli, nr. 1310/1, 1311/1). 6. Şehâbeddin Ahmed b. Mahmûd es-Sivâsî, *el-Muhtâc 'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli yazmaları bulunmaktadır (meselâ bk. Fâtih, nr. 2519;

Yenicami, nr. 638/3; Kadizâde Mehmed, nr. 261/2; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 608/1). Bu eser üzerinde Seybold'un "Die Breslauer Glossen zu Siwâsi's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâid) al-Sirâgije" adlı bir çalışması vardır (RSO, VI [1914-15], s. 89-98). 7. İbnü'l-Hâc Muhammed b. el-Hâc Ahmed el-Farazî, *et-Taḥkîk fî Şerḥi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 513). 8. Ahmed b. Yahyâ el-Herevî, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 598). 9. İbn Kemal, *Şerḥu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazması bulunmaktadır (meselâ bk. Ayasofya, nr. 1610, 1613, 1616; Esad Efendi, nr. 1123, 1125; Cârullah Efendi, nr. 1119, 1120; Giresun Yazmaları, nr. 116; Yozgat, nr. 766). 10. Seyh-zâde Muhyiddin Mehmed, *Şerḥu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Kadizâde Mehmed, nr. 263; Çelebi Abdullah Efendi, nr. 166/1, 167; Fâtiḥ, nr. 2520). 11. İbnü'l-Hanbelî, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2718/2; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 1227). 12. Emir Pâdişah, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1102; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1090). 13. Muhammed b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İzhârü's-Sirâciyye*. III. Selim zamanında İstanbul'da telif edilmiş bir şerhtir (Brockelmann, GAL, I, 471; Suppl., I, 970). 14. İmamzâde Esad Efendi, *Ferâiz-i Sirâciyye Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 319). 15. Seyyid Enver Ali, *Ziyâ'ü's-Sirâc*. Metinle birlikte basılmıştır (Kalkûta 1285; Kanpûr 1285, 1295, 1311; Lahor 1304, 1307, 1312, 1317). 16. Gulâm Haydar, *Menârü's-Sirâc*. Bu şerh de metinle birlikte basılmıştır (Haydarâbâd 1285; Kahire 1303; Lahor 1313).

Muhtasarları. 1. Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Telhîşü'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 458). 2. Abdullah b. Es'ad b. Ömer el-Kâşgarî, *Muḥtaşar mine's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2739).

Manzum Hale Getirilmiş Şekilleri. 1. Muhammed b. Mes'ûd el-Kayserî (ö. 755/1354), *Nazmü's-Sirâciyye* (Brockelmann, GAL Suppl., I, 651). 2. Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492), *Manzûme-i Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Farsça'dır (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 308). 3. Dursunzâde Abdullah Feyzî (ö. 1019/1610), *Manzûme-i Sirâciyye*. Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1107). 4. Abdülmelik b. Abdülvehhâb el-Fettenî, *Hulâsatü'l-Ferâ'iz* (*Manzûmetü's-Sirâciyye fî'l-ferâ'iz*)

(Kahire 1292-1293, 1299, 1304, 1305, 1306, 1310). 5. Mollacıkzâde Mehmed Râif, *Manzûme-i Ferâiz-i Sirâciyye*. Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1132). 6. Muvakkıt, *el-Levâmi'u'z-Ziyâ'iyye fî nazmî's-Sirâciyye* (Haleb 1342).

Türkçe Tercümeleri. 1. Dursunzâde Abdullah Feyzî, *Tercüme-i Ferâiz-i Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3647; Serez, nr. 3938, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 264; Millet Ktp., nr. 138). 2. Hâcibzâde Muhammed b. Mustafa el-İstanbulî (ö. 1100/1689), *Ferâiz-i Vâfiye* (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 359; Serez, nr. 1176; Hacı Mahmud Efendi, nr. 1170). 3. Filibeli Ahmed Hulûsi Efendi (ö. 1309/1891), *Sirâciyye Tercümesi*. Cürcânî'nin şerhi kenarında basılmıştır (İstanbul 1309, 1322). 4. Hasan b. Nasûh el-Bosnevî, *Mecmau'l-Ferâiz Tercümetü'l-Ferâizi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Gelibolul Tâhir Efendi, nr. 101). 5. Ebû Bekir Sıdkı Hâfız, *Sirâciyye Tercümesi Sirâci'ü'l-ferâiz* (Trablusşam 1316).

İngilizce Tercümeleri. 1. W. Jones, *Al-Serajiyah with English Translation and Commentary* (Calcutta 1792). Eser daha sonra A. Rumsey tarafından *Al-Sirajiyah, or the Muhammedan Law of Inheritance* adıyla yeniden neşredilmiştir (London 1869, 1890). 2. P. Kumar Sen, *The Serajiyah the Mohammedan Law of Inheritance* (Serampore 1885; Kenna-gar 1887).

Eserin ayrıca Mevlevî Muhammed Reşîd (Kalkûta 1811) ve Mîr Seyh b. Nured-din Muhammed el-Yemânî tarafından yapılmış Farsça tercümeleri de vardır (Brockelmann, GAL, I, 470; Suppl., I, 651).

Baillie, *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'nin metnini ve Cürcânî şerhini esas alarak *The Moohummudan Law of Inheritance* adlı bir çalışma yapmıştır (Calcutta 1832, 1874; *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* ile ilgili diğer çalışmalar için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1247-1250; Brockelmann, GAL, I, 470-471; Suppl., I, 650-651).

BİBLİYOGRAFYA:

Cürcânî, *Şerḥu's-Sirâciyye*, İstanbul 1322; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1247-1250; Serkis, *Mu'cem*, I, 495, 680, 1008; Brockelmann, GAL, I, 470-471; Suppl., I, 650-651, 970; II, 631; *Hedyyetü'l-ârifin*, I, 342; II, 106, 301; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 50, 249; II, 248-249; Özege, *Katalog*, IV, 1582; Ahmet Özel, *Haneft Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 58-59, 90; Seybold, "Die Breslauer Glossen zu Siwâsi's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâid) al-Sirâgije", RSO, VI (1914-15), s. 89-98; R. Paret, "Secâvendî", İA, X, 302; "Secâvendî", TA, XXVIII, 256.

FERHAT KOCA

FERÂŞET-i ŞERİFE

(bk. FERRÂŞ).

FERD

(الفرد)

Senedinin bir yerinde râvi sayısı teke düşen hadis için kullanılan terim.

Arapça bir kelime olan ferd (çoğulu efrâd) sözlükte "tek, yegâne, eşi olmayan" anlamına gelir. Terim olarak senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadisi ifade eder. Senedin bir yerinde râvinin tek kalmasına teferrüd ve infirâd denir. Şâz ve münker hadislerin tarafında daha güvenilir râviye muhalefet etme esasını de-ğil teferrüdü esas alan âlimlere göre şâz ve münker terimleri ferd ile eş anlamlıdır. Ferd ile garîbi eş anlamlı sayanlar olduğu gibi ferd terimini ferd-i mutlak için, garîb terimini ferd-i nisbî için kullananlar da vardır. Hicretin ilk asırlarında haber-i vâhidin ferd anlamında kullanıldığı da olmuştur (Şâfiî, s. 408 vd.). Hâkim en-Nisâbü'ri ferd hadisleri anlatırken sadece ferd-i nisbîden söz etmektedir. Senedin herhangi bir yerinde râvinin tek kalış şekline göre hadis ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî olmak üzere ikiye ayrılır.

Ferd-i Mutlak. İbn Hacer'e göre râvinin tek kaldığı kısım senedin aslı, menşei veya müntehâsi denilen sahâbe ve tâbiîn tarafında bulunursa buna ferd-i mutlak, orta kısımlarında bulunursa buna da ferd-i nisbî denir. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki bütün sahâbîlerin tenkid dışı bırakılması (udûl) görüşünde olan âlimler, onların Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri hadisleri ferd kabul etmemişlerdir (Tehânevî, II, 1087). Âlimlerin birçoğu, hadisin kaynağı olan sahâbeden tek râvi kanalı ile alınan rivayetlerin mutlak ve gerçek ferd sayılacağı, hadisin daha sonraki yüzyıllarda şöhret bulması halinde bile bunun değişmeyeceği, ancak senedin diğer kısımlarındaki teferrüdün nisbî kabul edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bir tâbiî sahâbîden olan rivayetinde tek kalıyorsa o hadisi Hz. Peygamber'den nakleden başka bir sahâbî bulursa da bu durum rivayetin ferd-i mutlak olmasını değiştirmez. Buna örnek olarak Ebû Hüreyre'den sadece Ebû Sâlih es-